

ЦЕРКОВНА СТАРОВИНА

Олександр Тарасенко, Людмила Болва

●

ДО ІСТОРІЇ ЗАКРИТТЯ РИХЛІВСЬКОГО МИКОЛАЇВСЬКОГО МОНАСТИРЯ

Історія монастирів Чернігово-Сіверщини до кінця XIX ст. у цілому, так би мовити, на нарисовому рівні, висвітлена. Не обходили увагою любителі церковної старовини також Рихлівський Миколаївський монастир. Проте функціонування цього монастиря, як і інших чернечих осередків Чернігівщини на початку XX ст., маловідоме. Як вони переживали революційну добу, коли і як радянська влада припинила їхнє існування - питання, що також потребують дослідницького розв'язання.

Дана стаття присвячена саме історії закриття Рихлівського монастиря. Актуальність публікації зумовлюється не лише тим, що в ній вирішується конкретне мікроісторичне дослідницьке завдання, а й тим, що вона, на нашу думку, фокусує увагу на ширшу проблему - проблему взаємин влади і церкви в 20-х рр. XX ст. Така постановка проблеми, м'яко кажучи, не нова. Її довоєнна і післявоєнна радянська історіографія містить, хоч і не досить велику, але «нищівну» літературу, яка сьогодні не задовольняє наше бажання пізнання певної історичної події, а радше характеризує саму себе, тобто певну історіографічну епоху. Сучасна історіографія прагне по-новому, з інших методологічних засад (насамперед з позиції об'єктивності, намагання відмовитися від ідеології), вивчити дану проблему, і вона вже має певні здобутки¹.

Наша розвідка спирається передусім на дві справи Чернігівського губернського революційного трибуналу, в яких відображена фактична сторона історії закриття Рихлівського Миколаївського монастиря². Метою розвідки є висвітлення подій 1921-1922 рр. у Кролевецькому повіті Чернігівської губернії, котрі пов'язані з історією існування та закриття в цей час Рихлівського Миколаївського монастиря, а також запровадження в науковий обіг нових архівних документів.

Рихлівський Миколаївський чоловічий монастир, заснований у другій половині XVII ст., благополучно існував протягом XVIII ст. і після секуляризації монастирських земель зберіг своє, почасти підірване, але досить стабільне економічне становище. Потенційні благодійники не обходили увагою Рихлівську обитель. У контексті подій, про які мова піде нижче, варто згадати про чи не найціннішу, вражаючу благодійницьку акцію. У 1749 р. двірський полковник Федір Іванович Каченівський побудував у монастирі муровану церкву і келії³. Того ж року він подарував монастирю срібний ковчег-дарохранильницю вагою близько сорока кілограмів, виготовлений в Аугсбурзі, як нині встановлено, майстром Бернхардом Генріхом Вейє⁴. Саме цей дорогий подарунок під час пограбування владою церков і монастирів став формальною зачіпкою для початку «процедури» закриття монастиря.

Отже, з'ясуємо, як розгорталися події напередодні рішення влади про закінчення чернечого буття в обителі. Власне, перша справа 1921 р. безпосереднього відношення до закриття монастиря не має, але вона знаходиться в контексті конфлікту між церквою і державною владою. В революційні і наступні роки, як відомо, відкрито з'явилися

опозиційні рухи в середині самої Російської Православної церкви: обновленські, національні тощо. Звісно, їх поява призводила до розколу, який проліг по «тілу» церковному не лише, так би мовити, віртуально, а торкнувся конкретних церковних громад. Розкол, чи точніше розвал духовної єдності, на прикладі чернечої братії Рихлівського монастиря, яскраво, на наш погляд, ілюструє саме ця справа.

У квітні 1921 р. до політбюро Кролевецького повіту надійшла скарга від «комсомольців-послушників»(!) Рихлівського монастиря Артема Холодницького та Захарія Заковеньки, в якій зазначалось, що керівництво монастиря не дозволяє співати «Інтернаціонал», революційні пісні та курити, а також ченці утискують комсомольців, називаючи їх «жидовским гнездом», погрожують «поставить их на поклоны»⁵. Комсомольці вимагали, щоб радянська влада вжила заходів і захистила їх. Справа була відкрита, і в травні того ж року за обвинуваченням у контрреволюції були заарештовані архимандрит Пустинно-Рихлівського монастиря Євгеній Омелянович Матвеев, ієромонах, скарбник Серафим Федотович Єрмак, ієромонах Афіноген Опанасович Штаба, чернець цього ж монастиря Єпіфан Васильович Ситий⁶.

Під час обшуку при арешті було вилучено речі і мануфактуру, що належали монастирю, а також гроші, які за рішенням Чернігівської колегії губернської ревкомісії були конфісковані⁷. Цікаво, що жителі навколишніх сіл Іванькова, Оболоння, Верби, Будища, Гаврилівки, Конятина, а також братія Пустинно-Рихлівського монастиря провели збори на підтримку арештованих з проханням до радянської влади звільнити їх. Прохання жителів с. Верби містить екскурс в історію і, на нашу думку, заслуговує оприлюднення: «В 4-х верстах от нашего села Вербы находится Рыхловский Николаевский монастырь, основанный в 1666 году. Чудотворный образ Св. Николая, уставное благолепие богослужения, умиленное пение всегда привлекали в монастырь массу богомольцев не только из соседних сел, но и из других уездов. Посетители монастыря - богомольцы, как дальние, так и ближние, всегда могли найти в обители временный приют и пропитание. Бедные люди из ближайших сел к монастырю, пострадавшие от каких-либо бедствий, как-то: пожара, неурожая и т.п., никогда не получали отказа в материальной помощи, если они за нею обращались к монастырскому начальству. Многие из жителей с. Вербы, пострадавшие от пожара в 1917 году, также не лишены были этой помощи от монастыря. Никогда не был безучастным к нуждам населения Рыхловский монастырь, в свою очередь, и население всегда с участием относилось к обители, разделяя ее радости, и скорбя о ее невзгодах. На долю монастыря в настоящее время выпало тяжелое испытание. Настоятель монастыря архимандрит Евгений с иеромонахами Серафимом и Афиногеном и монахом Епифанием заключены в тюрьму. Не входя в обсуждение вопроса о том, за что они заключены, мы, нижеподписавшиеся жители с. Вербы, свидетельствуем, что перечисленные выше лица известны нам только с хорошей стороны, как относившиеся всегда с сочувствием и полным пониманием ко всем обращающимся к ним за духовною и материальною помощью, и покорнейше просим Советскую власть освободить из заключения поименованных лиц, без которых теперь нарушается монастырский порядок почитаемой нами древней Рыхловской обители»⁸.

У висновку колегії губернської ревкомісії у справі звинувачення ченців Рихлівського монастиря Єрмака, Штаби, Ситого і архимандрита Євгенія Матвеева в контрреволюції від 29 липня 1921 р. вказано, що «обвинение означенных лиц в контрреволюции основано на недоразумении.

1. Никем, кроме заявителей Холодницкого и Гаковенко [Заковенька - О.Т., Л.Б.] (комсомолов) не доказано, чтобы обвиняемые лица назвали комсомол «жидовским гнездом» и, таким образом, проповедали антисемитизм.

2. Странно само по себе понятие «комсомол-монах послушник». Если он пришел к сознанию комсомола - он обязан также добровольно уйти из монастыря, как добровольно в него вошел.

3. Монастырь имеет свои традиции, с которыми нужно бороться не внутри монастыря (с монахами), а вне его. Внутренняя жизнь монастыря, поскольку она не угрожает общественности и вообще государственному порядку, должна быть оставлена на волю общин.

4. Комсомольцы, поскольку они добровольно вошли в монастырь, должны подчиняться его уставу, а, следовательно, архимандрит и братия вправе требовать от

них известного порядка: не петь светских песен, не курить, не сквернословить и т.д.

5. Хранение вещей, принадлежащих монастырю, вполне понятно. Община так и должна поступать, тем более, что живет в лесу.

Вполне соглашаюсь с заключением Ч.К., что дело имеет общественный характер, но считаю более правильным, на основании материала предварительного следствия и в связи с настоящими условиями работы и политики Сов. власти:

1) освободить всех монахов от следствия и суда;

2) комсомолам-послушникам предложить уйти из монастыря, т.к. монашество несовместимо с коммунизмом, и тем успокоить общественную совесть крестьян с. Вербы, Будища, Гавриловки и других»⁹.

Розпорядче засідання Чернігівського губернського революційного трибуналу від 11 серпня 1921 р. постановило: «дело об обвинении Штабы, Ермака, Сытого и Матвеева в контрреволюции производством прекратить за недоказанностью преступления»¹⁰.

Таким чином, справа про звинувачення в контрреволюції ченців Рихлівського монастиря в 1921 р. закінчилася звільненням їх з-під суду і слідства. Можна сказати, що обійшлися «малою кров'ю». Але то була своєрідна розминка. Попереду на фігурантів цієї справи з обох «ідеологічних таборів» чекав буремний 1922 р., коли ідеологічне протистояння вилилося у повномасштабну боротьбу з церквою.

Друга акція в Рихлівському монастирі, яка набула широкого розголосу та призвела до притягнення до кримінальної відповідальності кількох ченців і закриття обителі, розпочалася навесні 1922 р. Вона пов'язана з вилученням церковних цінностей з церков і монастирів, як відомо, аби нагодувати голодуючих Радянської Росії і Радянської України. Декрет про це був ухвалений 23 лютого 1922 р. ВЦВК РРФСР і за підписом М.Калініна відправлений в регіони, в тому числі і в Харків. 8 березня 1922 р. ВУЦВК у свою чергу прийняв постанову «О передаче церковных ценностей в фонд помощи голодающим». Його текст дублював основні положення «російського декрету», але мав ряд уточнень. Так, згідно з цією постановою, вилученню підлягали не лише предмети із золота, срібла та дорогоцінних каменів, а й з платини та слонової кістки. Цікаво, що передбачалося покарання тих, хто приховував цінності, у вигляді примусових робіт терміном до одного року і конфіскації всього церковного майна¹¹. Немає сумніву, що більшовицька влада розуміла, які психологічні та економічні наслідки матиме ця акція для церкви, для віруючих. Заздалегідь було відомо, що опору на місцях (відкритого чи прихованого) не уникнути. Але складається враження, що саме цього і хотіла влада. Вона ніби шукала конфлікту з церквою. Про це свідчить історія взаємин між Чернігівським єпископом Пахомієм і губернською владою з приводу вилучення церковних цінностей на Чернігівщині. Представники влади вимагали від владики Пахомія підписати відозви, ними підготовлені. Він слушно відмовлявся, посилаючись на те, що сам здатний написати і поширити такий документ по всій єпархії. Крім того, архієрей особисто відвідував парафії в різних повітах губернії, де виступав перед віруючими із закликом здавати в «Помгол» всі цінні речі, які не використовуються під час богослужіння¹². У квітні 1922 р. у губернській газеті була надрукована відозва єпископа Пахомія до всіх пастирів, приходських рад і до всіх віруючих із закликом жертвувати на користь голодуючих¹³. Все це не допомогло. Влітку - восени 1922 р. по Чернігівській губернії, як і в інших губерніях України і Росії, прокотилася хвиля судових процесів, що не обминула і «Рихли».

Архівна справа № 5970 фонду Чернігівського губернського ревтрибуналу дозволяє реконструювати історію вилучення цінностей з Рихлівського монастиря, судове переслідування ченців і зрештою - закриття обителі. На початку квітня 1922 р. місцева радянська влада зажадала від керівництва Рихлівського Миколаївського монастиря представити інвентарний опис монастирського майна. Настоятель обителі архімандрит Євгеній Матвєєв, благочинний Митрофан Радченко, скарбник Серафим Єрмак заявили, що в монастирі немає ніякого опису. Він начебто був втрачений ще в 1919 р.¹⁴. Тоді уповноважений з обліку майна на прізвище Гомельський поставив вимогу скласти новий опис. Такий список у монастирі підготували і направили до Понорницького волосного виконавчого комітету, додавши на вимогу представників влади розписку про те, що вони вписали в реєстр усі наявні речі і готові відповідати за це перед законами Радянської республіки¹⁵. Але уповноважений Гомельський проявив пильність. Ознайомившись з реєстром, він помітив, що в опису наявних у монастирі речей зазначена їхня точна (до

дрібниць) вага і навіть вартість. На питання, як укладався опис, керівники монастиря відповіли: «С натуры имеющегося имущества»¹⁶.

Про свої підозри Гомельський письмово доповів у Крелевецьке повітове політичне бюро. 20 квітня 1922 р. райінформатор Крелевецького відділу державного політичного управління тов. Сергеєнко прибув до Рихлівського монастиря, де в присутності уповноваженого з проведення партмісяця Сорокаліта вимагав показати старий опис. Євгеній і Митрофан заявили, що в 1919 р. монастир пограбувала якась банда (шайка), забрала гроші, речі і в тому числі опис монастирського майна. Під час опитування з'ясувалося, що керівництво нікому з представників влади не скаржилося про пограбування монастиря. Ані Євгеній, ані Митрофан не могли відповісти, як вони важливі величезне панікаділо, яке висіло у храмі, і як встановили його точну вартість¹⁷.

Наступне питання Сергеєнка було ще більш несподіване і змусило зніяковіти ченців: воно стосувалося срібних ковчега-дарохранильниці та двох янголів, які знаходилися раніше на престолах в храмі¹⁸. Питання уповноваженого, безперечно, було заздалегідь підготовлене. Характер розмови в монастирі свідчить, що Сергеєнко про існування ковчега і янголів дізнався від когось із місцевих жителів, але відомості про це були не перевірені. Євгеній і Митрофан відповіли, що дарохранильниця в 1914 р. була передана в Чернігівську консисторію, а янголів узагалі не існувало. Уповноважений почав вимагати від ченців дати розписку в правдивості їхніх свідчень, обіцяючи звернутися до губернського ЧК, щоб воно перевірило наявність ковчега в Чернігові. Настоятель і благочинний, відчувши рішучість представника влади, вирішили подумати до завтра. Сергеєнко ж в категоричній формі пообіцяв ченцям заарештувати їх, якщо до ранку 22 квітня речі не знайдуться.

Вранці 22 квітня в монастирі з'явилися Сергеєнко, Сорокаліт і Гомельський. Їх зустріли ті самі Євгеній і Митрофан, а також скарбник Серафим. Ченці заявили, що ковчег знайшовся, як і опис, складений в 1855 р.¹⁹. Під час огляду цього опису виявилось, що в ньому 200 аркушів, але не вистачає 125-го. Крім того, Сергеєнко отримав оперативну інформацію, що перед укладанням реєстру церковних речей для Понорницького волосного виконкому в монастирі відбулося закрите зібрання ченців, на якому обрали нового ключаря, щоб сховати цінні речі²⁰. Таким чином, для представників влади ставала зрозумілою наявність змови в монастирі, яка потребувала розслідування. Але попереду ще було вилучення церковних цінностей що, зрештою, теж супроводжувалося ускладненнями.

Комісія з вилучення церковних цінностей по Понорницькій волості у складі голови тов. Сірого, членів Бази і Свириденка 26 квітня 1922 р. з'явилася в Рихлівському монастирі і розпочала перевірку речей в храмах. Храми виявилися замкнуті. Ключар Мисаїл заявив, що ключі у нього забрала братія. Але братія, яка зібралась у кількості 70 чоловік, відповіла: «Кто брал ключи и кто требовал их нам не известно»²¹. Комісія вирішила ламати двері і провести обшук у келії Мисаїла.

Тим часом навколо монастиря почав збиратися люд з найближчих населених пунктів, чулися вигуки, погрози. Зрештою, біля монастиря зібралося близько 500 чоловік, у багатьох у руках були вила і сокири²². Міліції, яка була чи викликана, чи супроводжувала комісію від початку акції, наказувалось стріляти у повітря. Натовп кинувся врозтіч, повтікали з монастиря і ченці²³.

1 травня 1922 р., за розпорядженням Крелевецького відділу ДПУ, були заарештовані архімандрит Євгеній та скарбник Серафим - основні підозрювані в організації опору комісії з вилучення церковних цінностей²⁴. Почалося розслідування. Того ж 1 травня Сергеєнко допитав благочинного монастиря Митрофана Радченка, якому на той час було 55 років, з яких 33 він провів у монастирі. За його свідченнями опис речей був складений без нього настоятелем Євгенієм, скарбником Серафимом і колишнім ключарем Пантелеймоном. До таких справ, як приховування речей, виривання аркушів з опису 1855 р. тощо, Митрофан, за його свідченнями, жодного відношення не мав²⁵. 3 травня свідчив на допиті архімандрит Євгеній Матвеев. Він показав, що благочинний Митрофан не лише брав участь у складанні опису речей, а й наполіг на тому, щоб не вносити в реєстр ковчег, заявивши при цьому: «Я за все отвечаю»²⁶. Скарбник Серафим Єрмак, у свою чергу, на допиті говорив, що опис майна не складав і не знав, що не всі речі занесені до цього списку, а підписку в Понорницькому волвиконкомі дав через необхідність. Наприкінці допиту Серафим заявив, що «инициатором сокрытия был благочинный Митрофан»²⁷.

Таким чином, двоє з трьох основних фігурантів справи - настоятель Євгеній і скарбник Серафим - свідчили проти третього - благочинного монастиря Митрофана, ніби він був ініціатором приховування цінностей і фальсифікації опису монастирського майна. Дані свідчення, очевидно, потребували підтвердження чи спростування іншими свідками подій.

Колишній ключар Пантелеймон Ігнатенко, 45 років, з яких, до речі, 37 провів у монастирі, показав, що за всі ці роки речі з монастиря ніколи нікуди не віддавалися. На питання, чи був присутній благочинний Митрофан під час зважування речей для складання опису, Пантелеймон відповів, що той був присутній, але зрідка²⁸. Щодо участі простих ченців у приховуванні монастирських цінностей, то вони у своїх свідченнях на допитах в один голос твердили, що жодного стосунку до цього не мають.

Вочевидь, після перших узгоджених свідчень основні фігуранти справи вдалися до звинувачень один одного. Слідство 11 червня провело очну ставку настоятеля, скарбника і благочинного в присутності інших ченців монастиря. Перші двоє, Євгеній Матвеев і Серафим Єрмак, свідчили, що «Митрофан на соборі говорив, що краще буде сидіти в тюрмі півтора роки, ніж ковчега віддати не погоджені»²⁹. Митрофан в свою чергу заявив, що це наклеп на нього.

Залишалися ще принаймні два важливі питання у справі: де ділися ключі від храмів і монастирських приміщень, в результаті чого комісії довелося ламати двері, і хто організував зібрання народу біля монастиря в день вилучення цінностей?

Колишній послушник-комсомолец і фігурант першої справи 1921 р., а тепер службовець дитячого будинку, що знаходився на території Рихлівського монастиря, З.Заковенька в доповідній записці інформатору Кролевецького політбюро стверджував, що «приблизительно 25 или 26 апреля 1922 г. по направлению казначея Серафима Ермака ... были разосланы агенты монахи по селам для агитации в среде крестьян»³⁰. У доповідній називалися імена кількох «монахів-агентів». Скарбник Серафим і далі в усьому звинувачував благочинного Митрофана: «Винюват в скритті цінностей и агитации среди населения благочинный Митрофан, по приказанию которого монахи, как например, Андрей (Арсений) Швед, Климент Наконечный, Иван Бровко ходили в село Конятин, хутора Гута, Заглубочье, Плаксин»³¹. На думку Серафима, ключі від монастирських приміщень знаходилися у Афіногена Штаби, і він їх, за наказом того ж Митрофана, заховав.

Арсеній Швед, родина якого проживала в Конятині, на першому допиті сказав, що додому ходив з власної ініціативи, просто так. Оскільки він вирушав проти ночі, то попросив у Митрофана для супроводу монаха Мойсея Галушку. В селі він нікому не говорив про те, що представники влади будуть забирати з монастиря цінності³². Мойсей свідчив, що справді лише супроводжував Арсенія, але на другому допиті вже заявив, що вони все ж таки говорили в селах про вилучення з монастиря цінностей³³.

Монах Климент Наконечний показав на допиті, що він та Іван Бровко справді ходили в хут. Плаксин з проханням направити представників від парафії до монастиря³⁴. Благочинний Митрофан, як і раніше, всі звинувачення на свою адресу відкидав, заявляв, що жодних наказів ховати ключі не давав, і самі ченці монастиря висловлювалися за те, щоб не віддавати церковних цінностей без дозволу парафії, тобто людей з навколишніх сіл. Тому і виникла потреба послати ченців у села, аби попитати в них думки. На пряме запитання слідчого, так хто ж винний у приховуванні цінностей, Митрофан прямо і відповів: «Евгений», тобто настоятель монастиря³⁵.

Тим часом, поки тривало слідство над ченцями Рихлівського монастиря, була спроба організувати, як і рік назад, у 1921 р., колективне клопотання перед радянською владою. 25 червня 1922 р. відбулися загальні збори громадян села Конятина Оболонської волості Кролевецького повіту. Ініціатором зборів був Андрій Швед, син ченця Арсенія Шведа. Обговорювали питання про арешт ченців Рихлівського монастиря, які звинувачувалися в агітації приховування цінностей під час їх вилучення. Селяни спростовували звинувачення ченців і уклали колективне прохання про звільнення їх з-під варті. Звернення підписали близько 200 осіб³⁶. Але на цей раз колективне клопотання не вплинуло на хід розслідування і кінцевий присуд ревтрибуналу.

Отже, зробивши аналіз документів справи, ми прийшли до таких висновків. У Рихлівському монастирі, вочевидь, виникла змова напередодні вилучення з нього цінностей. У змові були задіяні всі або більшість ченців. Організували її керівники

монастиря: настоятель, благочинний і скарбник. Змова полягала в протидії вилученню цінностей з монастиря шляхом підробки документації, приховування речей, саботажів під час роботи комісії і, зрештою, залучення населення навколишніх сіл до відкритого протистояння представникам влади 26 квітня 1922 р. під час роботи комісії в монастирі. Жодний із заходів не приніс успіху, а змова була викрита, бо ченці врешті-решт заплуталися у своїх свідченнях. У даній справі викликає подив те, що керівництво монастиря наважилося на такий вчинок, маючи вже досвід спілкування з радянською владою і її правоохоронними органами. Звертає на себе увагу й активна діяльність населення у цій справі, аж до відвертого і збройного протистояння міліції.

Отже, треба погодитися зі слідством, що принаймні частина ченців Рихлівського монастиря на чолі з керівництвом була винною в тому, в чому їх звинувачували, за винятком, звичайно, контрреволюції. Але покарання, нам здається, було надто суворим. 12 серпня 1922 р. суд Чернігівського ревтрибуналу виніс такий вирок щодо заарештованих ченців: «Суд ревтрибунала нашел Матвеева, Радченко, Ермака, Игнатенко, Штабу, Комача, Шведа, Гончарова, Бровко, Галушко и Наконечного в инкриминируемых им преступных деяниях виновными, а посему и приговорил:

Матвеева Евгения и Радченко Митрофана - расстрелять.

Ермака Серафима, Комача Мисаила, Шведа Арсения и Гончарова Феофана заключить в Допр без строгой изоляции, сроком на пять лет каждого, с зачетом предварительного заключения.

Игнатенко Пантелеймона и Штабу Афиногена заключить на тех же условиях сроком на четыре года каждого.

Галушко Моисея и Наконечного Климента заключить на тех же условиях сроком на три года каждого.

Бровко Ивана заключить в Допр на тех же условиях сроком на два, считая ему это заключение в виду его неискушенности в житейском опыте, молодости и пролетарского происхождения условным в течение одного года.

Договор между Рыхловской православной общиной и мествлястью на право пользования монастырскими строениями и прочим мертвым и живым инвентарем, имуществом и всеми предметами религиозного обихода и т.п., если таковой уже заключен, - аннулировать, всю общину распустить и организацию таковой на территории б. Рыхловского монастыря впредь не допускать. Все имущество, составляющее предмет религиозного культа, передать другим общинам, а остальное обратить в распоряжение Кролевецкого уисполкома для организации там рассадника культуры для просвещения темных масс окрестностей»³⁷.

Засуджені ченці після оголошення вироку подали касаційну скаргу до Верховного трибуналу при ВЦВК і отримали таке рішення: «Приговор Черниговского губревтрибунала от 12 августа 1922 года по делу Евгения Матвеева, Митрофана Радченко и др. по существу утвердить и во изменение этого приговора осужденных Матвеева и Радченко подвергнуть заключению в Допр сроком на три года кааждого со строгой изоляцией, а Ермака, Комача, Шведа, Гончарова, Игнатенко, Штабу, Галушко, Наконечного заключить в Допр сроком на два года каждого без строгой изоляции»³⁸.

24 червня 1923 року засуджені ченці уповноважили свого захисника І.Н.Антоненка подати клопотання про їх дострокове звільнення, після чого до губернського суду надійшла його заява, в якій було зазначено: «В 1922 году 12 августа выездной сессией Черниговского губревтрибунала осуждены за сопротивление по изъятию ценностей между другими Евгений Матвеев, 70 лет, и Радченко Митрофан, 55 лет.

По определению Верхтрибунала наказание означенным лицам, вместо расстрела, заменено заключением в Допр на 3 года со строгой изоляцией.

По амнистии 5-ой годовщины Октябрьской революции наказание сокращено на 1/3, т.е. - 2 года в остатке.

Осужденные заключены в Допр с 3-го мая 1922 года. Таким образом, в настоящее время они отбыли законную половину наказания.

Губраспредкомиссия отказала в досрочном освобождении в июле с.г., несмотря на решение уездной наблюдательной комиссии об освобождении.

Настоящим ходатайством перед Губсудом о досрочном освобождении Матвеева и Радченко по следующим основаниям:

1. Они отбыли требуемую законом половину наказания.

2. Находятся в преклонном возрасте.

3. Преступление, за которое они осуждены, не может считаться опасным в настоящее время, когда компания Помгол уже прошла.

4. Сопротивление изъятию ценностей имеет своего виновника - б. патриарха Тихона, который осознал свою вину и, тем самым, переложил вину многих в большей степени на себя.

На основании изложенного прошу Губсуд:

1. Затребовать из Губраспредкомиссии делопроизводство о Матвееве и Радченко.

2. Досрочно освободить таковых»³⁹.

30 серпня 1923 р. Чернігівський губернський суд, розглянувши це клопотання на відкритому розгляді, постановив: «Осужденных Матвеева и Радченко от дальнейшего отбывтия наказания освободить. Остающийся срок считать условным»⁴⁰. За такою ж схемою були звільнені засуджені ченці Рихлівського монастиря, які ще залишалися у Допрі⁴¹.

Отже, уникнути суворого покарання засудженим ченцям Рихлівської обителі допомогла п'ята річниця Жовтневої революції і заяви патріарха Тихона (Белавина), якими він рятував чимало інших жертв боротьби влади проти церкви під час вилучення церковних цінностей.

Що ж сталося з ковчегом-дарохранильніцею? Про це стисло говорить В.Дроздов у досить великій статті, де він здійснив детальний опис цієї чудової мистецької пам'ятки⁴². Дарохранильніця, на щастя, не була віддана в «Помгол» і не перетворилася на брухт. З Кролевецького фінвідділу ковчег перевезли до Чернігівського губернського фінвідділу. В 1926 р. його було передано до Чернігівського історичного музею, де він зберігається і донині⁴³.

Що стосується долі самого монастиря, то в доповідній записці голови Кролевецької повітової ліквідаційної комісії з відділення церкви від держави до Чернігівського губернського революційного трибуналу від 1 лютого 1923 р. зазначено: «Докладываю, что приговор выездной сессии Черниговского губревтрибунала в г. Кролевце от 11/12 августа 1922 года, утвержденный по существу Верховным трибуналом 20 сентября 1922 года, в части ликвидации Рыхловского мужского монастыря - приведен в исполнение 16-22 декабря 1922 года. 16 декабря собравшимся монахам было объявлено, что согласно приговорам трибуналов - с этого момента (16 декабря) вся братия Рыхловского монастыря считается распущенной, а сам монастырь закрывается навсегда, и строго настрого все монахи предупреждены ни в коем случае не появляться на территории бывшего монастыря под страхом уголовной ответственности. На месте бывшего Рыхловского монастыря основан «Детский городок», которому по постановлению уездной комиссии и передано все имущество монастыря»⁴⁴.

Джерела та література:

1. Огляд сучасної літератури див.: Ігнатуша О.М. Сучасна українська історіографія відносин Православної Церкви та Радянської держави (1920 - 1930-ті рр.) // Український історичний журнал. - 2006. - № 2. - С. 174 - 190.

2. Державний архів Чернігівської області (далі ДАЧО). - Ф. Р-4609. - Оп. 1. - Спр. 2822 [По обвинению духовенства Рыхловского монастыря Кролевецкого уезда. 1921]. - 94 арк.; Там само. - Спр. 5970 [По обвинению архимандрита Рыхловского монастыря Кролевецкого уезда Матвеева Евгения, священника того же монастыря Радченко Митрофана и друг. в сокрытии церковных ценностей. 1922-1923]. - 198 арк.

3. Филарет (Гумилевский), архиеп. Краткое историческое описание Рыхловской пустыни // Историко-статистическое описание Черниговской епархии. - Чернигов, 1874. - Кн. 3. - С. 312.

4. Арендар Г.П. Церковне срібло Чернігівщини козацької доби // Культурні пам'ятники в мировій культурі: археологічний, історичний та філософський аспекти. Сборник научных трудов. - Севастополь, 2004. - С. 111 - 115.

5. ДАЧО. - Ф. Р-4609. - Оп. 1. - Спр. 2822. - Арк. 15-16.

6. Матвеев Євген Омелянович народився в жовтні 1852 р. в Петроградській губ., із мішан, за національністю росіянин, закінчив однокласне Петроградське училище (ДАЧО. - Ф. Р-4609. - Оп. 1. - Спр. 2822. - Арк. 3, 6, 8); Єрмак Серафим Федотович (Федорович) народився в жовтні 1868 р., українець з с. Черняхівка Ніжинського повіту Чернігівської губернії, із козаків, закінчив сільську школу, до 1 березня 1917 р. служив священником в лазареті м. Двінськ, після 1 березня 1917 р. - в Рихлівському монастирі (Там само. - Арк. 10, 23, 29); Штаба Афіноген Опанасович народився в березні 1879 р., українець, з с. Шаболтасівка Кролевецького повіту

Чернігівської губернії, із козаків, закінчив сільську школу (Там само. - Арк. 11, 24, 30); Ситий Єпіфан Васильович народився в червні 1871 р., українець, з с. Городище Сосницького повіту Чернігівської губернії, із козаків, закінчив сільську школу (Там само. - Арк. 12, 31).

7. ДАЧО. - Ф. Р-4609. - Оп. 1. - Спр. 2822. - Арк. 34, 36.
8. Там само. - Арк. 68 - 69 зв.
9. Там само. - Арк. 80.
10. Там само. - Арк. 83.
11. Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. - 1922. - № 11. - Ст. 183. - С. 182.
12. ДАЧО. - Ф. Р-4609. - Оп. 1. - Спр. 6842. - Арк. 78 - 78 зв., 212 - 213.
13. Красное знамя. - 1922. - 6 квітня. - № 75.
14. ДАЧО. - Ф. Р-4609. - Оп. 1. - Спр. 5970. - Арк.12.
15. Там само. - Арк. 26.
16. Там само. - Арк. 23.
17. Там само. - Арк. 23 зв.
18. Там само. - Арк. 23 зв. - 24.
19. Там само. - Арк. 24 зв.
20. Там само. - Арк. 25.
21. Там само. - Арк. 15 - 15 зв.
22. Там само. - Арк. 80 а.
23. Там само. - Арк. 43 зв.
24. Там само. - Арк. 28.
25. Там само. - Арк. 29 - 30.
26. Там само. - Арк. 52 - 52 зв.
27. Там само. - Арк. 53 - 54 зв.
28. Там само. - Арк. 30 зв. - 31 зв.
29. Там само. - Арк. 78.
30. Там само. - Арк. 43 - 43 зв.
31. Там само. - Арк. 56 - 56 зв.
32. Там само. - Арк. 45 - 46, 60.
33. Там само. - Арк. 62.
34. Там само. - Арк. 61 зв.
35. Там само. - Арк. 59 - 59 зв.
36. Там само. - Арк. 84 - 85 зв.
37. Там само. - Арк. 164 - 164 зв.
38. Там само. - Арк. 165.
39. Там само. - Арк. 179 - 179 зв.
40. Там само. - Арк. 185.
41. Там само. - Арк. 187 - 189.
42. Дроздов В. Рихлівський ковчег // Науковий збірник за рік 1927. - Т. XXIV. - С. 50 - 58. Дроздов пише, що під час вилучення цінностей ценці Рихлівського монастиря намагалися сховати ковчег в землю, «але представники влади врятували цей художній скарб від псування». Матеріли використаної нами архівної справи свідчать, що це не зовсім так. Немає підстав вважати, що ценці намагалися закопати ковчег у землю.
43. Чернігівський обласний історичний музей ім. В.В.Тарновського. - Инв. № И-2590.
44. ДАЧО. - Ф. Р-4609. - Оп. 1. - Спр. 5970. - Арк. 175 - 175 зв.

